

ben ezekről sok szó esik —, amely például az üzemszervezésből, az egyoldalú csoport-érdekekből stb. fakad? Vajon nincs összefüggés e magatartásuk és aközött, hogy „...többnyire csak magunk között jártathatjuk a szánkat, szokásból, s hiábavalóan”? Hogy csak „...óhajtaná mindgyökünk maga körül a nagyobb rendet. Am ez késik, sőt egyre újabb és újabb nehéz ügyekkel találjuk magunkat szembe”? Hogy a közösségé vált brigád újra és újra széthullik? Mert ha igen, már korántsem annyira pozitív e tény. Így nem alakulhatnak ki azok a keretek, amelyek közt a korábban feltett alapkérdésünkre racionális választ adhatunk. A „körülmények” alakítása így mindvégig kívül marad lehetőségeiken — az „illetékesek” monopóliuma marad. Így tényleg nem marad számukra más megoldás, mint a „hiábavaló ugatás” utáni beletörődés és az anarchikus cselekvések egyként káros pólusai közötti választás. Ami annál is szomorúbb, mert e könyv is bizonyítja, hogy lehetséges a racionális keretek megteremtése. Éppen egy ilyen brigád lehet annak egyik pólusa — és ez igen fontos bizonyíték azokkal szemben, akik a demokrácia, ez esetben az üzemi demokrácia „veszélyeit” az egyéni érdekek anarchikus voltából származtatják. A demokráciával visszaélni nem lehet, csak a hatalommal — írja valahol egyik politológusunk. Ha ez a brigád félelmetes hatalmáról lemond, ha önkéntes érdeklődésre — azaz egyéni érdekeiknek a közös érdek alá való besorolásra — hajlandó, miért ne lenne hajlandó az érdekek tudatos egyeztetésére? De természetesen nem olyan körülmények között, ahol az egyetlen tárgyalási forma, a termelési tanácskozás olyan, ahol „A ruha nem téma, a guba nem téma, egyáltalán té nem vagy téma. Megkaptad a bérédet, ki vagy fizetve, ne ugass. A termelés a téma.”

Láttuk viszont, hogy az ilyen szituáció mennyire bomlasztja a pozitív értéktartalmú közösségeket, a racionális keretek egyik nélkülözhetetlen bázisát. Így is megérné a dolog? Az atomizáltsággal szemben kétségtelenül előnyös helyzetben van a vállalati vezetés, akaratlanul könnyen érvényesítheti — ha csak nem menekülnek el túlnyomó erőfőlönye elől. De társadalmi fejlődésünk szempontjából nézve tudnunk kell, hogy döntő pozíciókat veszíthetünk el így. A munkában kialakuló közösségeket, amelyek — ezt egyre inkább látjuk — nélkülözhetetlen közvetítők mind az egyéni és ösztársadalmi érdek, mind az egyén és a kultúra között, a partikuláris és az egyetemes között.

E könyv sokoldalúan és plasztikusan bizonyítja ezt. Az egyént a brigád nemcsak biztonságosabb, kiszámíthatóbb, esetleg nagyobb jövedelemhez juttathatja, hanem ezer szállal köti a szélesebb közösséghez, az emberibb szükségletekhez, a művelődéshez, a kultúra egészéhez is. S valóban felfedezés jellegű, hogy mennyire így van. Most természetesen nem a formaságokra gondolok, a „kötelező” mozi-, színházlátogatásokra. Hanem a közös „bölcselkedésekre”, tapasztalataik kieserülésére és elemzésére, az igények egymás általi felkeltésére. Valóban nagyon hihető, hogy saját spontán „szemináriumai” sokkal gazdagabbak, nagyobb hatásúak voltak — éppen, mert a közvetlen tapasztalatok, élmények, érzelmek, az egymás iránti bizalom hitelesítették —, mint a „fontól” jött magyarázatok.

Befejezésül hadi szabadon magamról beszélne. A recenzáló hívős objektivitását — gondolom, frásomból érződik — nem tudtam vállalni. László-Bencsik személyes ismerősömmé tette brigádja tagjait, a megkeseredett Lengyel Istvánt, a tüskés Vékony Mihályt, Márkus Károlyt, a „boldog embert”, a dinamikus, soha nem fáradó Szegvárit és a többieket. S magát a szerzőt is, aki minden helyzetben tetterre képes, tevékeny optimista. Nemcsak okosan, szépen is ír. Akarva akaratlan belém ültetett egy nyugtalanító kérdést: mi az ön lehetőségem arra, hogy ne ahhoz legyek hasonló, ki „Szívére veszi terhünk, gondunk, / Vállára venni nem boldog...” (Szépirodalmi Kiadó, 1973.)

SCHLETT ISTVÁN

Az életmódról újszerűen

LOSONCZI ÁGNES MUNKÁJA

Miben testesül meg és mutatható ki az élet tartalma? Mitől függ az életformánk? Hogyan élhetünk? Ki tudja megszervezni életét és kinek szerveződik meg csak úgy az élete — jobban mondva az életmódja?

Dívtos kérdések ezek, naponta válaszolunk is rájuk, de feleleteink nem tükröznek mást, mint saját életmódunkat vagy ködös elképzelést valamiféle „életformáról”. Éljük ugyan az életünket, ismerjük másokét is, s mégsem tudjuk meghatározni az életmódot. Gondolataink legfeljebb saját élet-tapasztalatainkból táplálkoznak — amiben persze mások tapasztalatai is sűrűsödnek —, s elrendeződnek bizonyos elvekké, őrtekké, eszmékké. Losonczy Ágnes *Az élet-*

módról című munkájából kiderül, hogy elveink rangsorát automatikusan követjük, mert rangsoroljuk az elveket, értékeket, eszméket, s hozzájuk, mint „belülről jövő cselekvési indítékhöz” igazodunk. Persze nem kikristályosodott eszmékkal jöttünk a világra, de később úton-útfélen beléjük botlottunk és botlunk, s hogy mit választunk és választottunk a különböző értékekből, az nem az értékektől függ első-sorban, hanem létfeltételeinktől.

Losonczy Ágnes azonban egyáltalán nem ezt az agyonismertettet elméleti tézist tárgyalja — ahogy szokták, s ráadásul elméletileg szokták. Gyakorlati kérdést vizsgál a szerző — ahogy nem szokták, s gyakorlati-empirikus kutatásaira alapozza elméletét; ez manapság végképp szokatlan. Mennyivel egyszerűbb és könnyebb a mindenható elméletekhez igazítani a gyakorlatot, mint fordítva.

Ezért is szokatlan munka Losonczy Ágnesé és munkacsoportjéé — tagjai közül mindenképpen meg kell említeni H. Sas Juditot, Kónya Juditot, Kárpáti Zoltánt, Kiss F. Jenőt, Füstös Lászlót. Néhány éven át Békés megyében kutatták az ottaniak életének anyagi és tudati tényezőit; kétezer embert „kérdőíveztek” és interjúoltak meg; alkalmas matematikai-statisztikai módszereket dolgoztak ki a tipologizáláshoz, a kérdőívek és az interjúk feldolgozásához. Mivel Magyarországon speciális életmódkutatást még nem végeztek — és ennyire átfogót Anglián és az Egyesült Államokon kívül még sehol —, az úttörés nehézségeivel birkóztak. De megbirkóztak, ennek tárgyi bizonyítéka a könyv.

Amiből nemcsak az derült ki, milyenek a létfeltételek Békésben, hogy milyen elvek szerint, milyen eszmék alapján szervezték meg életüket a békésiek, hanem kibontakozott az életmód fogalma és rendszere általában is, az életmódban mindig benne rejlő anyagi és értékrendszer: ami az életmód. Arra keresett elsősorban magyarázatot a szerző, hogy mi határozza meg a „létfenntartás minőségét”, s arra, hogy a legfontosabb anyagi-tárgyi objektumok, amelyek nélkül az élet elképzelhetetlen, hogyan tiltik be az élet módját.

Meghökkentőnek és merésznek tűnik először — hiába tudjuk, ha ráébredsenek —, de azon nyomban lebilincselően egyszerűnek és igaznak — nemhiába napi tapasztalatunk —, hogy a vitathatatlanul legjelentősebb létfeltételeknek a lakást, a táplálékot, a ruhát, a bútorokat, bizonyos háztartási gépeket és házi kulturális eszközöket tartja Losonczy Ágnes. A résodálkozás a magától értetődőre tulajdonképpen nem is a létfeltételek jól ismert tárgyainak szól, hanem annak, hogy a pusztá tárgyak

létéből vagy hiányából társadalmi törvényszerűségekre következtethetünk, mert hiába idézhetjük Losonczy nyomán is Marxot — az ember „nemcsak a fogyasztás tárgyát, a fogyasztás módját is termeli” —, pusztá idézetek ritkán szokták megvilágosítani agyunkat. Aztán nem szoktuk meg azt sem, hogy ennyire magától értetődően megfogalmazódhat, levezetődhet: miért különbözik az egyik ember életmódja a másiktól, s miért foglal el a társadalom hierarchiájában az egyik magasabb, a másik alacsonyabb helyet. Azért, mert különbözőképpen lakik, táplálkozik, ruházódik és rendezkedik be, hiszen „a használati tárgyak minőségi és mennyiségi elosztása a társadalmi tagozódás szerint történik”. Aszerint, hogy a munkamegosztásban ki milyen helyet foglal el, úgy elégítheti ki szükségleteit, tehát aszerint, hol dolgozik, mi a szakmája, végzettsége, pozíciója, faluban él vagy városban, mennyi a jövedelme, és a kultúra elsajátításának melyik fokán áll, honnan hová tart.

De Losonczy Ágnes nemcsak a struktúrában elfoglalt pozícióból eredezteti, hogy kinek milyen lakás, ruha, táplálék és berendezés jut, hanem éppen ezek alapján határozza meg: ki hol helyezkedhet el a struktúrában. Nehezen lehetne dialektikusabb kapcsolatot találni annál a kapcsolattal, amely a társadalmi pozíció és az alapvető szükségletek között fennáll — tehát annál, ami a struktúrában elfoglalt hely és az életmód között van.

A szerző kétfajta tipológiát is kidolgozott — nem elégedett meg a munkajellegcsoportok mechanikus rangsorba állításával. Az egyik az anyagi szint szerinti: „jómódúak”, „közepesen ellátottak”, „szegények”, „szűkölködők”, s ehhez hozzáteszi jelzőként a lakóhelyből adódó különbségeket — „jómódú falusias”, „közepes városias” például. A másik tipológia a kulturális szintet jelképezi: „kulturálisan elesett”, „alacsony”, „magas”, „kiemelkedő”. Kiderül, hogy a „szűkölködők” általában „kulturálisan elesettek”, hogy a „kulturálisan kiemelkedők” általában „jómódú városiasak”, tehát, aki jobb anyagi viszonyok között él, az egyúttal jobb kulturális viszonyoknak is örvend. S az él minden szempontból jobb körülmények között, akinek a struktúrában elfoglalt helye kedvezőbb — természetesen.

Azt, hogy a kulturális szint végül is az anyagiak függvénye, empirikusan kimutatni igazán eredmény és tett. Könnyebb ugyanis moralizálni s elhatározni, hogy az „kell” és ez „legyen”.

Mindkét tipológia mutatószámok alapján szerkesztett, statisztikai-matematikai módszerekkel, a mutatószámok pedig a lét-

szükségletek tárgyainak mennyiségét és minőségét fejezik ki. S a különböző életmódokat szimbolizálják.

Mi következnek az életmódokat szimbolizáló típuskategóriák és a társadalmi struktúra kategóriáinak egybeeséséből? Az, hogy az életmód a társadalmi helyzetből függ. Csak látszólag bombasztikus és fábiól vaszkarika megállapítás ez. Mert az életmódot hajlamosak vagyunk csupán a tudati szférához kapcsolni, s hiába valljuk, hogy a lét az elsődleges, ha erről mindig csak elvontan és általánosan beszélünk. Ezért hathat bombasztikusan is, és az új felismerés erejével egyszerre az előző összefüggés.

És annak a megállapításnak, hogy „csak azt oszthatjuk el, amit megtermeltünk” sincs sok vejeje anélkül, hogy megvizsgáljuk, hogyan osztjuk el, amit megtermeltünk. Ugyanis a legfontosabb anyagi javakból nem jut mindenkinek egyformán — s ebben nemesak a munka szerinti elv a „ludas” —, mert mit mutat az elosztás? „...egyfelől polaritást, másfelől a polarításban egyenlőtlenséget: a minden szinten jól ellátottak és a minden szinten rosszul ellátottak között, s az utóbbiak magasabb arányát az alacsony szintű részesedésben.”

Hogyan befolyásolja például a lakás az életmódot? Sokféleképpen. Másképp rendezheti be életét az, aki állami lakást kap és kapott, mint az, akinek építeni kellett és kell. Aki több szobásban lakik, nem egyformán él azzal, aki egyszobásban; s ki ne tapasztalta volna, hogy mekkora az eltérés azoknak az életmódjában, akik összkomfortos lakásban laktak, s akik földpadlóban és vályogfalúban, akik családi házban és emeletes bérházban, akik évtizedek óta ugyanott élnek, mint akik gyakrabban változtatnak lakást. Persze nem annyira egyszerű és áttétel nélküli az életmód és a lakáskörülmények kapcsolata. Losonczy természetesen tudja ezt, és kimutatja: összefüggés van az iskolázottság és a vert falú lakás között is, ugyanúgy, mint a kulturális szint és a lakásváltoztatás gyakorisága között vagy a jövedelmi színvonal és a konyha szerepe között. A táblázatokból világossá válik az is, hogy a szegények, az alacsonyabb pozícióban levők közül kevesebben kaptak állami lakást, mint a magasabb jövedelműek és pozícióban levők.

A táplálkozást tárgyalva, a többi között kiderül: milyenfajta társadalmi különbség van azok között, akik többször és akik kevesebbszer esznek húst, vagy akiknek fő reggelijük vacsorájuk még mindig a szalonna és például nem a sajt. A különbségek ugyancsak a fizikai és a szellemi munkás, a vezető és a beosztott társadalmi különbségességéből adódnak; tehát az anyagi helyzetből, a szakképzettségéből, az iskolá-

zottságból, a falusi vagy városi környezetből, de elsősorban a kulturális szintből következnek — (a „kulturális esetetek” törvényszerűen több szalonnát esznek, mint sajtot).

Egyáltalán: a kulturális szint mutatója alapján adódnak a legnagyobb különbségek a lakásban, a táplálkozásban, jelentősebbek, mint akár a jövedelem, akár a munka jellege szerint. Erdemes megvizsgálni, hogy Losonczy kulturális kódja milyen összetevőkön alapul: iskolai végzettség, kulturális felszereltség — rádió, tv, magnó, lemezjátszó, fényképezőgép, könyvek száma —, olvasás, színházba járás, filmnézés, zenei képzettség, műkedvelő csoport tagság. A „kulturálisan elesett” és a „kiemelkedően magas” csoport között nemesak a műveltségben-művelődésben a legnagyobb a különbség, hanem a létfeltételek minőségében is. Ugy tűnik, hogy ez a kulturális adatokon nyugvó tipológiai rendszer egyszerre tükrözi az anyagi helyzetet is, a munkamegosztásban elfoglalt helyet is, tehát a társadalmi tagozódás helyét. Ebből következően ritkán fordulhat elő, hogy egy „kulturálisan kiemelkedő” kategóriába tartozó család egyszobás, komfort nélküli, vert falú házban lakjon, régi-rozoga, ízléstelen, nem praktikus, „kombinált” bútoral rendezkedjen be; hogy kevessegyen egyen húst, de sokszor szalonnát; s alig tejet... A tejivás, a szalonnázás, a „kombinált” bútor és a vertfalú ház kapcsolata a hangszeres játékkal, a sokat olvasással, a diplomával vagy a műkedvelő csoport tagságával csak látszólag abszurd. Valójában reális kapcsolatrendszer az életmód tekintetében.

Losonczy Ágnes nem időtől és tértől független kategóriákban gondolkodik, hanem számba veszi a terület jellegzetességeit, ahol vizsgálódik, s történélmét, hagyományrendszerét, gazdasági ismérveit sem hagyja számításán kívül. Mindezt nem is csak jellemzőként használja fel, hanem az életmód összetevőinek tekinti. Nem felejt el, hogy Békés megye, ahol kutattak, az ország egyik legelmaradottabb területe, kevésbé iparosodott, tehát alig városiasodott. Hátrányos helyzetben van, kevesebbet kap az anyagi javakból, mint legtöbb megyetársa. A területi hátrány persze társadalmi hátránnyá válik, az itt lakók már azzal hátrányba kerülnek, hogy Békés az otthonuk. A lemaradás minden alapszükségletben, tehát az életmódban is megnyilvánul:

A békésieknek általában a táplálkozás a legfontosabb, mert még nem felejtették el azt a korszakot, amikor a legfőbb problémájuk az volt, jólakhatnak-e vagy sem. De ma már nemesak az evésre telik, kiüntetett szerep juthatott a ruházatkodás-

nak, nemcsak az életszínvonal növekedése, hanem az iparosodás miatt is. S hogy a vágyakozás a lakás — a jó, a szebb lakás — iránt annyira felfokozódott az utóbbi esztendőkből, az nem annak az eredménye, hogy rosszabbul laknak, mint régebben, inkább annak, hogy egészen másképp akarnak lakni, komfortosabb, szebb lakásokban és tágasabbakban, amit a szerző a lassan meginduló urbanizálódási folyamat jelzésének fog fel.

Losonci Ágnes számára az életmód azonban korántsem határolható körül ennyire szűken, csupán az anyagi létfeltételekkel. Az alapszükségletek magukban nem határozhatják meg a termelést és az elosztást, a szükségletek kielégítésének sorrendjét, mennyiségét, minőségét. A termelés és az elosztás mellett, valamint az alapszükségleteknek funkciójukból következő tartalma mellett az emberek törekvése, célja s a célokat meghatározó értékrend szer szabja meg a szükségletek kielégítésének jellegzetességeit. Az anyagi javak ugyanis nemcsak magukat ruházzák fel tartalommal, hanem a társadalom is felruhazza őket jelentéssel — s mint Losonci Ágnes írja: „Az ember létének és a társadalom működésének egyaránt feltétele... hogy legyenek... létező és ható, tudatosult életelvek, életvitelt »reguláló« értékrendszerek, az életelvek rendszere.” Hogy az anyagi javaknak milyen tartalmat adunk, az attól az értékrendszertől függ, amelyet a társadalom termel ki. A fogyasztás tárgyához tapadó társadalmi jelentés is az életmódot meghatározó egyik tényező.

Az életmódot szabályozó értékrendszer dialektikus kapcsolatban van a többivel, a termeléssel, az elosztással, az alapszükségletek meglétével vagy hiányával, elérhetőségének módjával, mert mindez meghatározza az értékrendszert és az értékrendszer is ezeket.

A kutatás az életvitelt szervező elvek rendszerét különböző módszerekkel igyekezett felderíteni. Losonci kiválasztott három dimenziót, amelyben vizsgálta az életmóddal kapcsolatos értékeket. Ez a három „tengely”: az én és a társadalom viszonya, az anyagnak kezelési elve és a cselekvést megszabó elvek-eszmék. A könyv legérdekesebb és legújyszerűbb fejezetei ezek. A reveláció erejével hat, amit Losonci Ágnes feltárt, felkutatott. Kiderítette ugyanis, hogy a középponti érték — az első „tengely” mellett — a család mint az én a társadalomhoz kötő és attól elválasztó legfontosabb intézmény; — a második „tengely” mentén — a mértékletesség, ahogy az anyagi javakkal bántunk; — a harmadik „tengely” irányában — a munka, amely a cselekvést alapvetően meghatározza. A család, a mér-

tékletesség, a munka hármasszentságával szemben a „társasági”, a „pazarló”, a „karrierista” hármasszentság áll mint a legellenzenvesebb modell.

A vallomásokból és interjúkból tartalom-elemzéssel kihámozott életelvek, értékek felderítésében az a lefegyverző, hogy nyilvánvalóvá vált: a társadalomban azok az értékek tudatosulhatnak, amelyek benne rejlnek, amelyeket a létszükségletek határoznak meg. S az is lefegyverző, ahogyan az életmód meghatározásában a családnak, a mértékletességnek, a munkának értelmező-meghatározó szerepet tud adni Losonci Ágnes.

A szerző azt is kimutatta, hogy a család nemcsak a „társasági” életvitelt szorítja háttérbe, hanem az egyéni, „önző” és az életben „csalódott” mellett a „társadalomra figyelő” típust is. A mértékletes a „pazarlón” kívül elítéli a „fogyasztót” és a „spórolót” is. A munka pedig nemcsak a „karriert” állítja félre, hanem a „boldogságra”, az „autonómia” és a „hitre” irányuló törekvéseket is. Persze tiszta kategóriák nem léteznek, senkinek az életmódjában nem valószínű, hogy tiszta formában ezek az értékek, de változatos összeillesztésükkel valóban létező modelleket lehet konstruálni.

Losonci Ágnes azt sem felejté el, hogy ezek az életszervező elvek a különböző rétegekben és kulturális szinten különbözőek; hiszen a munka — s ezt nem először emlegetjük — nem mindig ugyanazt jelenti a segéd munkásnak, a szakmunkásnak és az értelmiséginek. A mértékletesség pedig teljesen különböző értelmű a szűkölködőknél és a jobb módúaknál; akinek van már valamije, az lehet mértékletes, akinek nincs, spórolnia kell, hogy legyen — ilyenkor a takarékosság bűjlik a mértékletesség mezébe —, aki pedig megteheti, hogy fogyasztson, azt is mértékletességnek nevezi, hogy alig tagad meg magától valamit. No és a család? A család mint érték a létfeltételekben gyökereszik: a család tagjai együtt szerzik meg maguknak — így könnyebb — azt, ami kell, a családjuknak élnek; a családból akkor lehetséges kitekinteni, ha már minden megvan; vagy annak lehet kitekintenie, akinek nincs semmije és esélye sem arra, hogy legyen, tehát nincs veszteni valója — mértékletes is mire legyen, a munkát is mire tartsa?...

A szerző úgynevezett „szolidaritási szinteket” is megállapít, ami azt jelenti, hogy mire, kire koncentrálnunk elsősorban, hirtelintünk milyen tágas vagy milyen szűk, megfőre bennünk családunkon és saját magunkon kívül más is, például csoportunk, rétegünk, osztályunk, esetleg a társa-

dalom és az emberiség is. Kutatási eredménye nem meglepő. Inkább magától értetődik és természetes — csupán a moralizálóknak nem az —, hogy például a segédmunkások, a szűkölködők, a „kulturálisan elesettek” figyelnek a legkevésbé családjukon kívül másra is, de az emberiségre és a társadalomra csak kivételesen. Mert kitűnik, hogy társadalmi szempontból a passzívtól az aktívig a kategóriák hierarchiája egyenesen arányos a kulturális szinttel, a pozícióval, az anyagiakkal. Azok nyitottabbak társadalmi kérdések iránt — amelyek őket és családjukat egy az egyben nem érintik —, azok szolidarisak a társadalommal, emberiséggel, akiknek nem gond már a táplálék, a ruha, a lakás, a berendezés, vagy akiknek annyira gond, hogy megszerzésükre semmilyen reményük nincs.

Losonczi Ágnestől távol áll a szenvedélytelen tudományoskodás, minduntalan megnyilvánul szenvedélyessége; elkötelezettsége a szűkölködők, a „kulturálisan elesettek” iránt. Megérti, sőt objektívnak tartja családjukba zártságukat, és fellép azokkal szemben, akik csupán erkölcsi követelményekkel, „jobbítással” akarnak hatni. Azt vallja: tudomásul kell venniük, hogy a morális érveléseknél sokkal erősebb az anyagi egyenlőtlenségek kiegyenlítésére irányuló erőfeszítés; törekvés.

Rávézet: hajlamosak vagyunk nem tudomásul venni, a többség nem élhet másképp, mint úgy, hogy reflexszerűen követi a kialakult értékrendet, szabályokat, tehát nem tudatosan szervezi meg életét, mert felette sem befolyása, sem véleménye nincs, élete és ő maga a körülmények rabja. Egy fokkal közelebb jutott a tudatosság felé az, aki a szokásokban kifejeződő normák rendszerét átéli. További fokozat, amikor az ember azt az életet, ami éppen neki jutott, racionalizálhatja, ha nem is maga választotta, de legalább formált rajta. És nagyon kevesen rendezhetik be életüket át gondolt értékek és elvek szerint...

A szerző megmagyarázza, hogy hiába kérjük számon bizonyos csoportoktól, miért nem változtatnak életszervező stratégiájukon, hogy miért nem választják azokat az elveket és értékeket, amelyeket kínálnak nekik; azért, mert nincs meg a létfeltételek adta lehetőségük, hogy megszerezzék a képességet életük — elveik, értékeik — megváltoztatásához. Egyik legfrappansabb megállapítása: csak a *lehetőség teremti meg a képességet a változtatásra.*

Rendkívül jelentős munka *Az életmódról*. Ebben a formájában is — az MTA Szociológiai Kutató Intézete adta ki, az Akadémia házi sokszorosítottjában készült —, bár hosszúnak tűnik, kissé szerkezetlennek is, több gondolata feleslegesen ismétlődik; fo-

galmazása még elég nyers, a szerző sokszor túlbonyolított és gyakran érthetetlen mondatokban fejezi ki magát. Elmulasztotta azt a lehetőséget, amely pedig témájában és a feldolgozás módjában benne rejlett, hogy csökkentse a távolságot a tudományos és az irodalmi nyelv között — ezen persze segíthet, ha munkáját kiadja valamelyik könyvkiadó.

De hogy tálán a legjelentősebb szociológiai kutatási eredményt összegzi ma Magyarországon, az aligha vitatható.

BERKOVITS GYÖRGY

Claude Lévi-Strauss: Szomorú trópusok

Minden bizonnyal túl sok volt a divathullámra utaló kísérőjelentés az ún. francia strukturalizmus körül, amelynek csak egyik ága indult ki Lévi-Strauss munkásságából. Hozzánk sokszor csak a viták, az életmű gyors egymásutánban megjelenő kötetének kritikai visszhangja jutott el — s csak ritkán a művek. Pedig *A vad gondolkodás*, *A totemizmus ma*, a *Strukturális antropológia* (amelynek azóta megjelent újabb, vagyis második kötete is!) és végül a *Mitológiák* négy vastkos könyve olyan imponáns építmény, amely már önmagában egy etnológiai iskolát konstituíál — nem beszélve a tanítványok (és epigonok) népes seregéről. Igen, ma már a Lévi-Strauss-magyarázatok is kisebb könyvtártölthetnének meg. Majd két évtized múltán éppen ideje volt kiadni az első, nagy sikert aratót Lévi-Strauss-művet magyarul is. Most, a strukturalizmus alkonyán vehettük kézbe a francia tudósnak azt a „fiatalkori” művét, melyet ő sem tart strukturálistának, jöllehet elméletének szinte minden fontosabb gondolata esztrábjában — néha többé-kevésbé kidolgozva — már itt megtalálható. Ez természetes: hiszen ezzel a könyvvel egyidőben készültek a *Strukturális antropológia* egyes fejezetei is; az elmélet tartópillérei éppen a „szomorú trópusokon” végzett terepmunka tapasztalatain nyugodtak.

Ezért érdekes, hogy az egyes művek és az életmű kompozíciójára oly kényesen ügyelő Lévi-Strauss előbb egy „költői” művel jelentkezzett, s csak aztán a szárazabb tudományos „prózával”. A széles érdeklődésű, fiatal filozófatanár, aki Rousseau, Durkheim és Mauss ígétében nevelkedett, szinte véletlenül lett néprajzkutató.